

Gart der Gesundheit: erde epfel.

erde epfel ccccxviii C

Vulgago vel vulsago vel panis porcinus vel malum terre·latine grece lentopodion vel ciclaminus arabice buthotmarien vel alcharinchav vel artanita.

(Plinius in dem capitel ciclamen idest vulgabo beschreibet unns und spricht das dises hab bletter gleich der haselwurcz und wirt durch ettlich genant zû teütsch haselwurcz·Die bleter sind gekerbet wie die gundelrebe·und haben mancherley farb·(Die wurczel ist außwendig swarzelicht und rundt·und in der mitte zûsamen getruckt wie ein kûche·Die blûmen haben purpeln farbe·(Auch spricht Plinius das ciclamen oder vulfago seÿ heÿß unnd trucken an dem dritten grade·Die wurczel nûczet man in der erczneÿ·und die sind zû vil sachen gû·Dise wurczel soll man sameln in dem herbste und die zû schneiden und an enen fadem reÿen unnd auff hencken und die lassen trucken werden gleich dem schwertlin wurczeln·Dise wurczel hat groÿ tugent an jr als man dan geschriben findet in dem pandeckt in dem cxiiij·capittel·das sich anhebet buthotmarien·(Der meÿster Serapio spricht dz diser wurczel tugent seÿ reinigen und auf thûn bestopffung·(Dioscorides spricht daz dise wurczel seÿ auch gû genûczet mitt wasser unnd die ingetrucken wann sÿe vertreybet dÿe geschwulste des bauches·unnd benÿmmet [452] die böse flegma von einem menschen davon sich erhebt die wapersucht·(Item also getruncken bringet sÿ den frauwen jr blûme mächtigklichen·(Dioscorides spricht auch

(1) **Varkensbrood**, 418de kapittel.

Vulgago vel vulsago vel panis porcinus vel malum terre Latijn. Grieks lentopodion vel ciclaminus. Arabisch buthormarien vel alcharinchav vel artanita. (**Cyclamen hederifolium**)

Plinius in het kapittel Cyclamen, id est vulgabo, beschrijft ons en spreekt dat deze heeft bladeren gelijk de mansoor en wordt door ettelijke genaamd in Duits haselwurcz. De bladeren zijn gekerfd zoals de hondsdrif en heeft vele kleuren. De wortel is uitwendig zwartachtig en rond en in het midden tezamen gedrukt zoals een koek. De bloemen hebben purperen kleur. Ook spreekt Plinius dat Cyclamen of vulfago is heet en droog aan de derde graad. De wortel nuttigt men in de artsenij en die is tot veel zaken goed. (2) Deze wortel zal men verzamelen in de herfst en die versnijden en aan een draad rijgen en ophangen en die laten droog worden gelijk de gladiolenwortels. Deze wortel heeft grote deugd aan zich zoals men dan geschreven vindt in de Pandecta in het 114de kapittel dat zich aanheft buthormarien. De meester Serapio spreekt dat deze wortel zijn deugd is reinigen en open doen verstopping. Dioscorides spreekt dat deze wortel is ook goed genuttigd met water en die ingedronken want ze verdrijft de gezwollen van de buik en beneemt [452] de kwade flegma van een mens daarvan zich verheft de waterziekte. Item, also gedronken brengt ze de vrouwen hun bloemen machtig. Dioscorides spreekt ook welke vrouw zwanger is en over deze wortel gaat die wordt een dood

wôliche frauwe schwanger wære und über dise wurczel gieng die wirt ein todt kindt machen·(Dise wurczel geleget der frauwen an jr hüfft so sÿ gebeeren sol sÿ geberet zûhandt·(Item von disem wurczel getruncken mit wein treibet auß vergift·(Der saft van dÿsem krautte gelassen in die nasen reyniget das haubte·(Dise wurczel reÿniget auch die mûter für alle ander wurczel also genüczet·(Nÿmme die wurczel und schneide die klein würffelicht und thû seÿe in ein tûchlin und die frawe halt dises in jre scheme sÿ zeühet an sich vil unflats unnd reÿniget wol und bringet frauwen feüchtigkeît genant menstruum·(Item wein darein gesoten ist ciclamen ist gût wider bestopfung der milcz·(Item ciclamen gebulvert und in die wunden der fisteln mit wicken gelegt ist das faule fleisch auß reÿnigen·(Item dijs bulver in die nasen gethan ist auß beÿssen das faul fleisch das darjnnen gewachsen ist·die kranckheÿt ist genant polipus·

kind maken. Deze wortel gelegd de vrouwen aan hun hoofd zo ze baren zal dan baart ze gelijk. Item, van deze wortel gedronken met wijn drijft uit vergif. Het sap van dit kruid gelaten in de neus reinigt dat hoofd. Deze wortel reinigt ook de baarmoeder voor alle andere wortels, also genuttigd: Neem de wortel en snij die klein werpig en doe het in een doekje en die vrouw houdt dit in haar schaamte, het trekt aan zich veel onflatteuze en reinigt goed en brengt vrouwen vochtigheid genaamd menstruatie. Item, wijn daarin gekookt is Cyclamen is goed tegen verstopping van de milt. Item, Cyclamen gepoederd en in de wonden der etterwonden met doeken gelegd is dat vuile vlees uitreinigen. Item, dit poeder in de neus gedaan is uitbijten dat vuile vlees dat daarin gegroeid is, die ziekte is genaamd polypus.

Vorm.

Er zijn 2 bekende vormen, de vorm *hederifolium* heeft bladeren met meer motieven dan die van *purpurescens*.

Het blad is ongelijk van vorm, ei tot hartvormig, 5-9 maal hoekig gelobd en onregelmatig getand, donkergroen met zilver witte vlekken en van onderen bruin/groen tot groen. Bladstelen, bloemstelen en kelk zijn behaard. Bloemen van 1.5cm lengte, wat geurend en mooi roze/rood met donkerrood oogje, kelkslippen zijn langwerpig en kort toegespitst, wat getand. Eind augustus, begin september verschijnt met de komst of wat later dan de bladeren de 10cm lange steel met het sierlijke bloempje.

Naam.

Platearius; 'quondam et cassamus et panis porcinus et malum terre alio nomine appellatur'.

(1) Dodonaeus; 'Dit kruid voert hier te lande de naam verckens-broot of seugen-broot, in Hoogduitsland Schweinbrot en Erdtopffel, in Frankrijk pain de porceau, in Engeland sowbrede, de Grieken noemen het Kyclaminos en soms ook Kissophyllon, Kyssanthemon, in het Latijn plag men het te Tuber terrae en Terrae rapum te noemen en Marcellus noemt het Orbicularis, Apuleius noemt het ook Orbicularis en Palalia, Rapum porcinum en Terrae malum. De geleerde geven het in het Latijn ook de naam Cyclaminos, dan in de apotheken noemt men het gewoonlijk Cyclamen, Panis porcinus en Arthanita. De eerste soort heet in het Latijn eigenlijk Cyclaminos orbicularis, in het Nederduits varkensbrood met gesneden bladeren of met bladeren van klimop.

De namen varkensbrood, Duits Farkensbrod, Schweinkraut, -brot, Seubrot, Sweinkraut is een vertaling van middeleeuws Latijn *panis porcinus*: varkensbrood, omdat die dieren het eten. Is giftig, 10 gram zou voor de mens dodelijk zijn, voor zwijnen niet, wel weer voor vissen. .

Aan de schijfvormige (orbicularis) knollen heeft het gewas ook zijn naam te danken, **Cyclamen**, wat een verbastering is van het Griekse *kyclaminos* of *kyklos*: een cirkel of schijf.

Oude schrijvers noemden het wel tuber terrae of terrae rapum: de bol of raap uit de aarde, zo ook malum terre; appel van de aarde. Daar heeft het Duitse namen aan te danken.

Gebruik.

Herbarijs; 'Cyclamen is heet en droog in de 3de graad en sommige zeggen in de 4de graad en men noemt het zwijnenbrood of aardappel, de grootste zijn de beste. (2) En in de herfst zal men ze

verzamelen en in 4 stukken snijden en dan met een draad in de schaduw hangen. Het heeft grote kracht alles te drogen en vers nog meer.

En tegen de aambeien die niet bloeden, maar van buiten scheuren, dan zal men het sap matigen met azijn, van elk even veel, en daarmee de aambeien bestrijken, dit verzacht zeer. En omdat ze hier in het land niet groeien, nog komen, zo hou ik ermee op om er van te spreken. Nochtans kan men ze 4 jaar goed houden. Ik zou menen dat dit aardnoten zijn die veel ten noorden van Brugge groeien. En gebrand en gematigd met azijn is het goed op koten tegen de pijn van jicht en gelegd op die plaats daar het haar valt houdt het die vast'.

Bevat saponinen die de eigenschap hebben vetten op te lossen zodat de behandeling van de hoofdhuid zeker zinvol was.

Dodonaeus; 'Varkensbrood, zo Galenus betuigt, heeft velerhande en verschillende krachten want het veegt af, doorsnijdt en opent de luchtgaten of monden van de aderen en bovendien kan het naar zich trekken, verdrijven, op te lossen of verteren en laten verdwijnen al hetgeen dat het naar zich getrokken heeft.

Het sap van varkensbrood kan de spenen of aambeien openen en maakt de buik week of verwekt de kamergang als men dat met vlokken wol gebruikt en bij de aambeien houdt, het wordt zeer nuttig gedaan bij de geneesmengsels of medicamenten die men bereidt om alle gezwollen, klieren, kropzweren en andere diergelijke hardigheden te verteren en te verdrijven. Hetzelve sap met honing vermengt maakt scherp en helder gezicht en neemt alle schellen, vellen en duisterheid af en geneest de schemering, op de ogen gestreken of er in gedruppeld. Daarboven is het ook geschikt om het hoofd en de hersens te zuiveren, in de neusgaten gedaan en met honing vermengt en opgehaald laat de taaie koude fluimen door de neus voortkomen, zegt Dioscorides. Dit sap onderaan de buik of aan de navel gestreken laat zacht te kamer gaan, maar van de zwangere vrouwen op de buik gehouden brengt het de vrucht tot de dood en zelfs met een pessarium in de moeder gestoken of gedronken is het zeer krachtig om de ontvangen vrucht te vernielen en om te brengen.

De ganse wortel is zwakker dan het sap, hoewel ze nochtans ook zeer krachtig is want ze verwekt de maandstonden ook zeer geweldig, hetzij gedronken, hetzij van buiten opgelegd en bovendien kan ze de geelzucht zeer goed genezen want ze zuivert niet alleen de lever en de galblaas en opent de verstopping er van, maar jaagt ook alle galachtige vochtigheid uit het lijf die in het ganse lichaam besloten was en laat die met het zweten voortkomen. Deze wortel maakt ook de huid van het lichaam schoon en zuiver, veegt die af en geneest de kwade schurft en belet het uitvallen van het haar van het hoofd en neemt de liktekens van de mazelen en pokjes weg en alle puisten, kleine gezwollen en andere mismaaktheid van het aanzicht.

De milt die hard en verstopt is wordt klein en komt tot zichzelf als men de wortel van varkensbrood zowel droog als vers van buiten daarop legt of het sap daarvan met oliën of zalven mengt die daartoe dienen.

Sommige gebruiken deze wortel droog tegen de benauwdheid en kortheid van de borst, zo Galenus betuigt.

Dioscorides schrijft ook dat sommige geloven dat wanneer een vrouw die van kind zwaar is over de wortel van varkensbrood kwam te schrijden of te treden dat ze terstond misvallen zou en als die aan de hals gehangen wordt het baren vervroegen en verhaasten kan en gemakkelijker maken.

Men drinkt die wortel ook met wijn tegen alle dodelijk vergif en vooral tegen die vis die men zeehaas noemt, in het Latijn *Lepus marinus*. Van buiten op de steken of beten van de slangen gelegd geneest die.

Deze wortel met wijn vermengt veroorzaakt dronkenschap.

Het water daar deze wortel in gekookt is is goed om de verstuipte en verwrongen leden daarmee te stoven of daar jicht in is en ook de kakhielen en gezwollen die aan de voeten en elders van koude gekomen zijn.

Men maakt deze wortel hol en men giet daar olie in en men zet het zo te koken op hete as en doe er wat was van Toscana of van Florence bij zodat het een zalfje wordt en dit is zeer goed tegen de koude gezwollen of kakhielen of voeten en handen daar de winter of vorst in is.

Sommige verhalen dat die wortels gestoten en er koekjes of broodjes van gemaakt en af en toe ingegeven worden tegen de minnedranken want ze kunnen die al hun kracht benemen en onnut

maken.

De wortel van varkensbrood, als gezegd is, en hoe dat die ook gebruikt wordt is de zwangere of bevruchte vrouwen schadelijk en daarom zullen ze die van binnen niet innemen, maar ook geenszins van buiten gebruiken, noch bij zich dragen en zelfs wanneer ze maar op deze wortel treden dan zullen ze daarbij beschadigd en verhinderd worden zoals we tevoren uit Dioscorides verhaald hebben.

Varkensbrood is warm en droog tot in de derde graad en scheidt van zijn eigen aard en verdeelt zegt Mesue, maakt fijn, ontdoet, veegt af, zuivert en opent de verstoppingen.

Varkensbrood als een pleister van buiten gebruikt geneest de buikpijn of koliek die uit taaie vochtigheden of door de kamergang te lang ingehouden te hebben zijn oorsprong heeft.

De wortel van varkensbrood gedroogd en verpoedert en twee of drie vierendeel lood zwaar met honingwater of mede ingenomen jaagt door de kamergang de taaie slijmachtige fluimen en de waterachtige vochtigheden af.

Die wortel met wijn ingenomen laat de gele kleur van het lichaam vergaan als men nadat men deze wortel heeft opgedronken zich goed laat toedekken en goed zweet.

Het sap van deze wortel met azijn vermengt laat de aarsdarm die uitgegaan is wederom in zijn plaats keren als hij daarmee bestreken wordt.

Deze wortel geneest ook de wonden en kwetsingen met honing en azijn vermengt en daarop gestreken, als Dioscorides zegt.

Het water daar deze wortel in gekookt heeft is goed om de schurft te genezen en belet het uitlopen van de blaartjes die aan de huid plegen te komen.

Hetzelfde water of het sap op de dijen en op het onderste van de buik en de omliggende delen van het lichaam gestreken drijft de taaie en slijmachtige vochtigheden uit.

Het sap door de neus opgetrokken is zeer goed diegenen die slecht gezicht hebben en lopende ogen en geneest allerhande hoofdpijn, trekking van de mond, lamheid en andere koude gebreken van de hersens.

Hetzelfde sap met honingazijn of met honingwijn of zeer zoete wijn ingenomen geneest ongetwijfeld de geelzucht als men terstond goed gedekt is en goed zweet want daardoor wordt de materie als een damp uitgedreven.

Al is het zaak dat dit kruid de naam varkensbrood voert omdat de varkens de wortel er van graag eten, nochtans is het geschikt om de wolven en vossen te doden.

Een scrupel van dit sap met enige drank ingenomen geneest de waterzuchtige en al diegene die in de lever gebrekkelijk zijn.

Het gedistilleerdwater van deze wortel vier ons zwaar gedronken met een half ons fijn gestampt suiker stelt het bloedbraken dat van de borst of maag komt en heelt de gebroken of gekwetste aderen.

Hetzelfde met de neusgaten opgetrokken stelt het bloed uit de neus.

De krachten van de gele Cyclamen zijn die van de gewone gelijk, zegt Lobel, en het wordt veel in Languedock gebruikt tegen de pokken.

Om het sap van deze wortel te hebben stoot men die en men perst ze uit en dat sap wordt gekookt totdat het zo dik is als honing.

Deze wortel wordt ook gesneden zoals men de squil of zeeui doet en zo weg gelegd en bewaard.

Men zegt dat deze wortel gestoten en er kleine koekjes van gemaakt ingegeven wordt om tot liefde te verwekken. Dodonaeus schrijft daartegen dat ze goed is om de minnedranken krachteloos te maken.

Is het dat ge de wortel van dit kruid klein gekapt te weken legt in olie van rozen of van kamille of van bittere amandels en daarna kookt en wat wijn er bij voegen en dan uitperst geneest zulke olie, te weten twee of drie druppels daarvan in de oren gedruppeld het suizen en tuiten van de oren en de doofheid en vooral als ge op de oren 's avonds als men slapen gaat het merg van deze wortels bindt en als men 's morgen de oren met warme witte wijn uitspoelt. Of kapt deze wortels goed klein en stoot ze met kernen van perziken en bittere amandelen en leg dat tezamen in gebrande wijn te weken en pers het dan uit, laat hiervan enige druppels in de oren druipen want dat is een bijzondere hulp tegen het suizen van de oren en doofheid.

Het sap van deze wortel met honig vermengt en in de mond gehouden geneest de gebreken van de mond, tandvlees en verzoet de tandpijn. Van dit sap met water van weegbree wordt een spoeling gemaakt om de gebreken binnen de mond te genezen.

Verbetering van varkensbrood. Dit kruid, zegt Lobel, wordt als de speerwortel en Bryonia

gecorrigeerd en verbeterd om zijn geweld te benemen, anderen doen wat mastiek of notenmuskaten of rabarber bij dit sap als ze dat gebruiken en anderen wat suiker, andere geloven dat het genoeg gebeterd wordt door de olie en daarom gebruiken ze dat in de klysma's tegen de buikpijn. Maar men moet grote naarstigheid doen om goed te zweten nadat men deze wortel met enige drank ingenomen heeft'.

Zie verder: <http://volkoomenoudeherbariaenmedisch.nl/> en : <http://www.volkoomen.nl/>